

Dr. Phd SUBA János

térképtárvezető

Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, Budapest

Director of Map Archive

Military History Institute and Museum, Map Archive, Budapest

email: subajanos@mail.militaria.hu

„BURGENLAND” KARTOGRÁFIAI ÁBRÁZOLÁSA (ATLASZOK BURGENLANDRÓL)

CARTOGRAPHIC REPRESENTATION OF “BURGENLAND” (ATLASES OF BURGENLAND)

ABSTRACT

In the history of Austria after 1921 only two atlases were made in term of cartography, which depict the history and geography of Burgenland. The aim of the present study is to review them.

The 1941 Burgenland atlas is a logically built and edited map work. The dimension, the scale and the generalization principle are all uniform. The colour and name use of the maps are consistent on the map pages. This atlas is a well developed and understandable work. It reviews the history of Burgenland with a series of maps (440 pieces).

The 2011. Historischer Atlas Burgenland is a diverse historical educational work, on the contrary to its title. The emphasis is on the texts with the maps being only the supplement of theirs. Most of the pages come from other works without indicating the sources. The drawing of the maps is modest. The key is different for each map. There is no scale or even rate on them. Neither the colour use nor the dimension is uniform.

Kulcsszavak: Ausztria története, Burgenland, Burgenland Történelmi Atlasza

Keynotes: history of Austria, Historischer Atlas Burgenland

1. Bevezetés

A vesztes háború után, a történeti Magyarország felbomlásával az ország földrajzi és geopolitikai helyzete is megváltozott¹ Ausztriának az „államalkotáson” belül meg kellett oldani az Antanttól „kapott” Nyugat-magyarországi területek beintegrálást az új állam alakulatba, amelyet Burgenlandnak neveztek el. Burgenlandról – mint tartományról – Ausztriai újkori – 1918 utáni – történetében kartográfiai tekintetben csak két atlasz készült, amely a mondott terület történelmét, földrajzát mutatják be. Dolgozatunkban ezeket ismertetjük.

2. 1941. évi Burgenlandi atlasz

2.1. Leírás

Az atlasz két részből: egy térképgyűjteményből és egy szöveges részből. A térképkötet 108, míg a szövegekötet 54 oldalas. A mű 1941-ben jelent meg, az Osztrák Nemzeti Kiadónál Bécsben, a berlini Német Kutatócsoport és Burgenland Önkormányzatának támogatásával.

A térképkötet mérete 29×38 cm álló formátumú. Az atlasz lapok mérete $28,5 \times 37,5$ cm. A kötet vastagsága 21 mm, egészvászon kötésű. A címlapján aranyozott Burgenland felirat olvasható, a gerincén pedig a „Burgenlandatlas” felirat látható.

A szövegekötet mérete 29×38 cm nagyságú, lapjainak mérete $28 \times 36,5$ cm. A térképkötethez hasonlóan ez a kötet is álló formátumú. A kötet összesen 8 mm vastag, félvászon kötéssel készült. A gerincen olvasható „Burgenland Textbeilage”.

Az atlasz szövegrészének betűi gót(ikus) betűtípusúak. 1942-ig a Német birodalomban a hivatalos betűtípus a gót betű volt. Eltérés ettől a névmutató magyar és „Südslawen” (délszlávok) részében, valamint a térképlapok szöveges elemeiben van, ahol talpatlan antikva betűtípust használtak. A térképlapoknál, feltételezhetően a könnyebb olvashatóság érdekében választották ezt a betűtípust.

A belső címlapon a szerzőkre, a kiadóra és a címre vonatkozó információkat találjuk. A kötet főszerkesztője alcímet is adott a kötetnek: Német határterület délkeleten. Az atlasznak minősítése is van: „Nur für den Dienstgebrauch”, „Szolgálati használatra”. Ez is hozzá járulhatott, hogy egyetlen magyar közgyűjteményben sem található meg.²

A címlap után a térképeket készítő nyomdák felsorolása következik. A térképek döntő hányada Rudolf Hausstein nyomdájában készült el Bécsújhelyen. A szintén bécsújhelyi székhelyű Julius Czap könyvkötészetében nyomtatták az atlasz 11–12. és 21–22. oldalait. A bécsi érdekeltségű Christoph Reisser’s Söhne nyomdában készült a térképkötet 3–4. oldala.

A kötet előszavát Hugo Hassinger írta, melyben köszönetet mond a munkatársainak és röviden leírja az atlasz elkészítésének célját. Az előszót követő oldalon az atlasz munkatársait sorolta fel a főszerkesztő, neveik mellett azok a térképlapok vannak felsorolva, amelyeken dolgoztak. A szöveges bevezetés után a térképkötet tartalomjegyzéke következik. Az atlasz térképes kötete 3 részre osztható:

1. A terület és a népesség a múltban
  - 1.1. Népesség és államterület (1–2. oldal)
  - 1.2. Természeti adottságok (3–14. oldal)
  - 1.3. Népesség összetétele (15–26. oldal)
  - 1.4. Gazdaság és közlekedéstörténet (27–54. oldal)
2. A terület és a népesség változása az évszázadok során
  - 2.1. Államalakulatok változása az évszázadok során (55–72. oldal)
  - 2.2. Népesség változása az évszázadok során (73–80. oldal)
  - 2.3. Kultúra a változása az évszázadok során (81–84. oldal)
  - 2.4. Gazdaság és közlekedés változása az évszázadok során (85–86. oldal)
3. Újjáépítés 1921 után (87–108. oldal)

Voltak olyan témák először ábrázoltak térképen Ausztriában. Például: a burgenlandi zarándokfaluk, valamint a különböző felsőoktatási intézmények vonzáskörzeteinek bemutatása.³ Ez az atlasz nem teljes, mert hiányzik az 53–54. valamint a 99–100. oldal, vagy megrongálódott, vagy hivatalosan is hiányoznak a térképlapok, mert valamilyen megfontolásból ki (kellet) hagyni.

Az atlasz szöveges kötete az atlaszban található térképek szöveges leírását tartalmazza, azaz az ábrázolt tematika értelmezését segítik elő. A szövegekötetnek nincs tartalomjegyzéke, a térképes kötet tartalomjegyzékének sorrendjét követi. A térképek szöveges ismertetőit a témán dolgozó munkatársak készítették el. A szöveges leírások mellett a térképhez a felhasznált forrásokat is feltüntetik.

A kötet végén négyoldalas névmutató található. A településnevek járasonként vannak felsorolva. A magyar és délszláv településeknél a nemzeti és a német nevet is feltüntették. A szövegekötet gót típusú betűkkel van szedve, kivéve a névmutató magyar és délszláv

részét, ahol talpatlan antikva betűtípust használt a szerkesztő. A magyar településneveket helyesen írták a szerzők, de az 'ö' és az 'ü' betűt nem használták helyettük a rövid magánhangzókat az 'o' és az 'u' betűket (a német nyelvben nem léteznek ezek a betűk).

2.2. Az atlasz térképlapjainak a felépítése

A témakijelölő címmezőkben szerepelnek a térképlapot kidolgozó tudósok nevei; a matematika, a térképek méretaránya (ha itt nem található, akkor a térképtükörben tüntették fel) kapcsolatát (ha van) a többi térképlappal és a térképlapon szereplő térképek közös jelmagyarázata. A térképek címét és térképhez tartozó egyéni jelmagyarázatot a térképtükörben tüntették fel. Néhány esetben előfordul, hogy a térképek jelmagyarázatai a térképtükörön kívül, a címmező alatti területen a térképek között helyezkednek el. A címmezőben megadott téma alapján dönt el, hogy egy térképlapon hány térkép került elhelyezésre. Ez a szám kettő és húsz között mozog.

2.3. Értékelés

Az atlasz az egységesség szempontjából logikusan felépített és szerkesztett térképmű. Burgenlandot egységes vetületben, valamint egységes méretarányrendszer segítségével ábrázolták a szerzők. A szerzők egységes, keretes megoldást választottak a térképekre, valamint a generalizálási elv is egységes volt az egész atlaszban. A térképek színhasználat, és a névhasználat konzekvens a térképlapokon. A több szerkesztőből adódó esetleges problémát nem fordulnak elő a térképeken. A teljesség szempontjait figyelembe véve az atlasz jól kidolgozott és jól érthető mű, ami alapos kutatási munkát feltételez.

3. A 2011. évi Historischer Atlas Burgenland

Burgenland tartomány 2011-ben ünnepelte alapításának 90. évfordulóját. Erre az alkalomra a tartomány önkormányzata történelmi atlaszt készített Burgenlandról, Historischer Atlas Burgenland címmel.⁴

3.1. Az atlasz felépítése

A Historischer Atlas Burgenland kötet a Mattersburg székhelyű Wograndl-Druck GmbH gondozásában került kiadásra 2011-ben, Kismartonban. Az atlasz álló formátumú, mérete 21 × 30 cm. Lapjainak mérete 20,5 × 29,5 cm nagyságúak. Az atlasz körülbelül 4 cm vastagságú, egésvászon kötéssel készült. A kiadvány címlapján a „Historischer Atlas Burgenland” felirat, valamint a Habsburg Birodalom 1803-as atlaszának Magyarország nyugati három vármegyéjét bemutató lapja látható. Ezen a térképen a későbbi trianoni, illetve az 1947. évi Párizsi békeszerződésben kijelölt magyar – osztrák határt⁵ is berajzolták. Az 1803-ban készült térképet Carl Johann Kipferling rajzolta, a rézmetszetet pedig Berkeu János készítette el.

Az atlasz Josef Tiefenbach és Gert Polster ötlete alapján készült. A kiadvány 256 oldalas színes atlasz, melynek belső címlapján a cím mellett a kiadás éve és helye van feltüntetve. A felelős szerkesztő – Josef Tiefenbach – mellett a szöveges részek szerzőit is ezen a lapon sorolták fel. A történelmi szövegek tizenegy szerző közreműködésével készültek el. A belső címlapot a tartalomjegyzék követi. A történelmi felosztás alapján, minden korszak önálló fejezetet kapott:

Előszó (1. oldal)

Bevezetés (3. oldal)

Burgenlandot bemutató történelmi térképek (5–20. oldal)

1. Ősidő (21–33. oldal)
2. Római Birodalom időszaka (34–43. oldal)
3. Népvándorlás időszaka (44–55. oldal)
4. Középkor (56–85. oldal)
5. Újidő (86–117. oldal)
6. Burgenland, mint osztrák tartomány (118–146. oldal)
7. Kultúra, társadalom, környezet és infrastruktúra (148–179. oldal)
8. A települések és a gazdaság fejlődése Burgenland és Nyugat-Magyarország területén (180–217. oldal)
9. Etnikai, vallási és nyelvi sokféleség (218–245. oldal)

Irodalomjegyzék (247–254. oldal)

Ábrajegyzék (255–256. oldal)

A kötet ajánlását az osztrák kulturális miniszter, Helmut Bieler írta. A miniszter röviden összefoglalja a kiadvány elkészülésének hátterét, valamint röviden összegzi Burgenland tartomány jelentőségét Ausztriában. Az előszót követően, rövid, egyoldalas bevezetés olvasható, melyet a kötet szerkesztője, Josef Tiefenbach írt. A szerkesztő kiemelte, hogy sokáig az 1941-ben kiadott Burgenland atlasz számított alapműnek erről a területről. A kiadvány a tartomány alapításának 90. évfordulója alkalmából készült el és Burgenland történelmét mutatja be a kezdetektől napjainkig. A különböző korokat és témákat szöveges formában mutatja be, mely képekkel és térképekkel egészülnek ki.

A kötet első fejezetében általános leírás olvasható a térképészetről, majd a (Magyarországot) „Burgenlandot” ábrázoló történelmi térképek kivágatai kerülnek bemutatásra.⁶ A válogatás nem teljes, valószínű, hogy csak ezek a térképek voltak meg a Tartományi múzeumban.

A következő fejezetekben Burgenland történelmét, népességét, társadalmát, gazdaságát, és a nyelvi sokféleségét ábrázolják az atlasz készítői.

Ebben az atlaszban a tudományos szövegeken van a hangsúly, a térképek csupán a szöveges részeket egészítik ki.

A kötet végén nyolcoldalas irodalomjegyzék van. Az 1941-ben kiadott Burgenland Atlason kívül semmilyen térkép vagy atlaszmű nincs a felsorolt irodalmak között. Így nem tudjuk honnan vette át a térképszerkesztő a térképeket. Az irodalomjegyzékben a magyar szerzők német nyelvű tanulmányai is megtalálhatók, ami természetesen erősen leszűkíti a felhasznált forrásokat. A kötet végén kétoldalas ábrajegyzék van, amelyben a képek forrásait tüntetik fel.

4. Az atlaszok összehasonlítása

4.1. Az atlaszok besorolása

A kartográfia egyik részterülete az atlaszkartográfia, amely az atlaszok feldolgozásával és előállításával foglalkozik. Az atlaszok csoportosítását az atlaszok közös, lényeges sajátosságai alapján, mint pl.: a (lineáris) méretarány, az atlasz tárgya, a kartográfiai ábrázolás vagy a térképkészítés tudjuk elvégezni. Az atlaszok csoportosítása többféle módon történhet: ábrázolt terület; tartalom; felhasználás; alak és formátum/méret szerint; a kötészeti forma szerint; az atlaszban alkalmazott névrajz/névanyag; a gyártás módja (elkészítés); a megjelenés módja és megjelenés ideje szerint.

1. táblázat: Az atlaszok kartográfiai besorolása⁷

	Osztályozás szempontja	1941. Burgenland Atlasz	2011. Historischer Atlas Burgenland
1.	Ábrázolt terület	regionális (ország-rész- vagy tartományi) atlasz ⁸	regionális
2.	Tartalom	gazdasági ⁹ és történelmi atlasz ¹⁰	gazdasági és történelmi
3.	Felhasználás	általános (népszerűsítő) ¹¹ , iskolai (oktatási) atlasz, ¹² szak (tematikus) atlasz ¹³	általános (népszerűsítő), tematikus képes atlasz ¹⁴
4.	Alak és formátum/méret	kézi ¹⁵	kézi atlasz
5.	Kötészet-i forma	fixkötésű fűzött (cérnafűzésű)	fixkötésű fűzött (cérnafűzésű)
6.	Alkalmazott névrajz/névanyag	exonim, a kiadó ország exonimáit használja ¹⁶	exonim és nemzetközi ¹⁷
7.	Gyártás módja (elkészítés)	hagyományos (szabadkézi rajzzal és asztalonforgatással vagy mérettartó filmen történő nyomási eredetik előállításával készült)	számítógép segítségével készült, valamilyen grafikus program alkalmazásával (digitális táblán vagy képernyőn egérrel) előállított
8.	Megjelenés módja	hagyományos atlasz: nyomdai úton sokszorosított atlaszkötet	hagyományos atlasz: nyomdai úton sokszorosított atlaszkötet
9.	Megjelenés ideje	klasszikus atlasz ¹⁸	modern atlasz: olyan atlaszmű, mely napjainkban vagy közelmúltban adtak ki

4.2. Felépítés

A két kötet szakmai összehasonlítása nem lehet teljes: az 1941-ben megjelent atlasz a szó klasszikus értelmében olyan mű, mely térképek (440 darab) sorozatával mutatja be Burgenland történelmét. Míg a 2011-ben kiadásra került mű ezzel ellentétben olyan szöveges kiadvány, amely térképekkel és képekkel egészül ki.

A két atlasz felépítését nehezen lehet összehasonlítani, hiszen szerkezeti szempontból lényeges eltéréseket mutat a két mű.

Az 1941-ben megjelent Burgenland Atlas a szó klasszikus értelmében egy atlaszkötet, melyet egy szövegekötet egészít ki. A térképkötet és a szövegekötet aránya kétharmad-egy harmad. A hangsúly a térképköteten van, mely 108 oldalas, összesen 440 térképpel, míg a szövegekötet csupán 54 oldalas.

A 2011. Historischer Atlas Burgenland a címével ellentétben olyan atlasz, amelyet inkább egy történelmi ismeretterjesztő műnek lehet tekinteni. A szövegre helyezik a hangsúlyt, a kötetben szereplő térképek csupán a szöveg kiegészítői, csak 139 tematikus térkép található.

Mindkét kötet logikusan felépített és rendszerezett mű. Az 1941-es atlasz három részben mutatja be Burgenland történelmét az ókortól egészen az 1930-as évek közepéig. A 2011-es kiadású kötet pedig az ókortól napjainkig követi Burgenland történelmét, minden egyes időszakot külön fejezetben tárgyalva.

4.3. Háttérképek, háttértematika

Az 1941-ben megjelent atlasz háttértérképei szürkeárnyalatos színt kaptak, amely segít elkülöníteni a térképek fő témáját a háttértérképek tartalmától. A 2011-es kiadású atlaszban, legtöbbször a háttértematika, valamint a céltematikához nem kapcsolódó elemek erős színt kaptak. Amely egyrészt nem esztétikus – már ha az esztétikumot kritériumként is megfogalmazzuk –, másrészt a tudományosság szempontjából a háttértematika, valamint a

céltematikához nem kapcsolódó elemek ábrázolásakor semleges és világos szint érdemes használni, mert így könnyen el lehet különíteni a háttértematikát a céltematikától. A 2011-es kiadású atlaszban megfigyelhető, hogy több esetben a térkép színei nem harmonizálnak egymással.

A 2011-ben található egy olyan térkép, amelyet az 1941-es atlaszból vettek át. A 2011-es atlaszban csupán a színeket változtatta meg a térkép szerzője, minden másban egyezés van az 1941-es térképhez képest (ez a kivándorlás témaköre).

4.4. Ábrázolási módszerek

Mindkét kiadványt a tematikus atlasz, mert a különböző témák ábrázolására ugyanazokat a tematikus ábrázolási módszereket használták a szerzők.

Mindkét atlasz esetében a leggyakrabban használt ábrázolási módszer a jelmódszer. Legtöbbször a mértani jeleket használják, azon belül is a kör jelek fordulnak elő a legnagyobb számban. Mindkét atlaszban képszerű jeleket is találunk, például a különböző bányászathoz kapcsolódó témák esetében.

A váltópénzmódszert az 1941-es, valamint 2011-es kiadású atlaszban is egyaránt szerepel, bár a szerzők nem ugyanarra a tematikára használták a két műben. Az 1941-es atlaszban pl.: a betegek számát, a 2011-es kiadású kötetben a II. világháborúban elesettek számát ábrázolják a váltópénzmódszerrel.

A jelmódszerek közé tartozik a Sten de Geer által kifejlesztett gömb módszer¹⁹ is. Ez az 1941-ben megjelent Burgenland Atlasban, a vallást és népesség összetételét bemutató térképlapon figyelhető meg.

Mindkét atlasz szerzői egyaránt alkalmazták ábrázolási módszerként a felületi módszert a különböző gazdasági, népességi, területhasználati, illetve hercegi családok birtokait bemutató tematikák esetében. A felületi módszerhez hasonlóan a kartogrammódszerrel olyan felületre vonatkozó adatokat ábrázolnak a szerzők, melyek mennyiségi értékekre vonatkoznak. Mindkét atlasznál a népességi és mezőgazdasági adatok ábrázolásánál fordul elő ez a módszer. A 2011. Historischer Atlas Burgenland kötetben a népességi adatokon kívül, a vallási és választási adatokat is bemutatja a szerző a kartogram módszerrel.

A történelmi térképek egyik gyakori ábrázolási módszere a mozgásvonalak módszere. Ezzel a módszerrel általában különböző hadiesemények csapatmozgásait, valamint a népesség vagy népcsoportok mozgását mutatják be. A történelmi tematikákon kívül a különböző természeti jelenségek (pl. tengeráramlatok, szélrendszerek, vízfolyások iránya stb.) ábrázolására is használható ez a módszer.

A 1941. Burgenland Atlasban a szelek iránya kerül bemutatásra a mozgásvonalak módszerével. Ezen kívül gazdasági témák (pl. iparcikkek kereskedelme, bányászati cikkek kereskedelme stb.) ábrázolására is alkalmazták az 1941-es atlaszban ezt az ábrázolási módszert. A 2011. Historischer Atlas Burgenland térképeinek szerzője a természeti jelenségeket, valamint a gazdasági témákat bemutató térképein nem használták a mozgásvonalak módszerét.

A diagrammódszer szintén mindkét atlaszban megfigyelhető ábrázolási módszer. Míg a 2011. Historischer Atlas Burgenland kötetben ténylegesen a térképen helyezkednek el a diagramok, addig az 1941. Burgenland Atlasban a térképek mellett találjuk azokat.

Az izovonal-módszer csupán az 1941. Burgenland Atlasban használt ábrázolási módszer a természetben előforduló és a gazdasági jelenségek ábrázolására.

Egyik atlaszban sem fordult elő pontmódszer.

4.5. Egységesség, teljesség szempontja

Az 1941. Burgenland Atlas a teljesség és az egységesség szempontjából szépen kivitelezett és logikusan felépített atlaszmű. Az atlaszban található térképeknek egységes a színhasználata, a keret megoldása, generalizálási elve, valamint névrajzi feldolgozása. A Burgenland Atlasban következetes méretarányrendszer alkalmaztak, ami azt jelenti, hogy a térképek méretarányai egymásból levezethetők. Az atlaszok szerkesztésénél fontos, hogy a térképek egy vetületi rendszerben készüljenek el. Az 1941-ben ez a szerkesztési elv érvényesül, mivel a térképek legnagyobb része Burgenland és környékét ábrázolja.

Ez az atlasz kartográfiailag a korszak meghatározó kötete volt, annál is, inkább mert a kötet megjelenése előtt semmilyen más atlasz nem jelent meg Burgenland területéről.

A 2011. Historischer Atlas Burgenland művet a teljesség és az egységesség szempontjából nehezen lehet összehasonlítani. A 2011. Historischer Atlas Burgenland csupán a névben atlasz. A kötetben a fő hangsúly a történelmi leírásokra kerültek, a térképek e szöveget egészítik ki. Habár logikusan épül fel a kötet, az egységesség szempontjait figyelembe véve nem írható le, hogy egységes lenne a kötet. Sem a színhasználat, sem a vetület nem egységes. Ugyanez mondható el a méretarányrendszerről, sőt nem ismerjük a térképek méretarányait mivel nem kerültek feltüntetésre. (Egységes méretarányrendszerről akkor beszélünk, ha a térképek méretarányait egymásból le tudjuk vezetni.)

A településnév használat esetében sem konzekvens a szerző, hiszen hol az exonim, hol pedig a nemzeti településneveket használ. A teljességet figyelembe véve a mű jól érthető, ám a térképeknek csak kiegészítő szerepe van.

Összességében örülhetünk, hogy egy ilyen mű megjelent, amely egyrészt a ki nem mondott osztrák politikai megfontolásokat is leképezi, másrészt – véleményem szerint – ízelítőt ad az atlaszkartográfia egyik útjáról, ahol a térképek szerepe háttérbe szorul a leíró részekkel szemben. Ez a folyamat a „műveltség” tartalmával átstrukturálásával térkép olvasás szintjének csökkentésével jár, amelyet az atlaszkartográfia a technikai fejlődés következtében – rosszul értelmezve – kényszerül követni. Véleményem szerint a térképek sorozatával eddig is és ezután is jól be lehet mutatni egy-egy tematikát, illetve a történelmi folyamatokat, de ehhez meg kell tanulni térképet olvasni.

JEGYZETEK

1. A Trianoni Magyarország térbeli helyzetére lásd: Csüllög Gábor publikációt: Csüllög G. (2008): Az európai áramlási terek hatása a Kárpát-medence területi tagolódásának történeti folyamatára. In Reményi P.–Szabényi A. (szerk.) (2008): A nagy terek politikai földrajza. Pécs. 33–341. old.; Csüllög G. (2010): A Kárpát-medencei államtér problémái Trianon után. Közép-Európai Közlemények III. évfolyam 201/4. szám (No. 11.) 56–61. old.; Csüllög G. (2012/a): Áramlási terek és államhatárok Közép-Európában – Magyarország történeti térhelyzetének áttekintése. Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 2012/1. szám (No. 16.) 7–14. old.; Csüllög G. (2012/b): A Közép-Európai Duna-Völgy történeti földrajzi jellemzői. Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 2012/3–4. szám (No. 18–19.) 137–146. old. Továbbá lásd még: Gulyás László (2009): Az első világháború és a Trianon következményei a magyar gazdaságra. Gulyás László (szerk.) (2009): A modern magyar gazdaság története. Széchenyi-től a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 101–112. old.; Gulyás László (2005): A versailles-i békerendszer hatása a Kárpát-medence régióira. In: Glück Róbert, Gyimesi Gergely (szerk.): Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs. 17–25. old.
2. Jelzete: Hadtörténeti Térképtár A III d 118. A Hadtörténeti Térképtárban is csak digitálisan található meg az atlasz, amely nemzetközi könyvtárkölcsonzés útján került kikölcsönzésre a Kieli Egyetemről.

3. Svatek, P. (2009): „Der Burgenlandatlas”: Ein interdisziplinäres Atlasprojekt zwischen Erster Republik und NS-Zeit. Interdisziplinarität – Methodik – politischer Konnex. In: Burgenländische Heimatblätter, 71/2 120– 133.old.
4. Jelzete: Hadtörténeti Térképtár A III b 108. Az évfordulót az atlasz kiadása mellett nagyszabású kiállítás is rendeztek Kismartonban.
5. Az osztrák határszakasz történetére lásd: Suba J. (1996): Magyarország határainak kijelölése az 1947. évi Párizsi békeszerződés alapján. In: Rendvédelem-történeti füzetek. VI. évf. 7. szám 96–106. old.; Suba J. (1997): A magyar–osztrák határ kitézése és határokormányai. In: Turbuly Éva (szerk.) (1997): „Magyarok maradtunk” 1921–1996. Konferencia a Soproni népszavazásról. A Soproni Szemle kiadványai. Új sorozat. Sopron. 71–82. old.
6. Melyek közül a legkorábbi egy Kr. u. IV. században készült római úttérkép. A történelmi térképek szerzői: Johann Sambucus (1579), Wolfgang Lazius (1579), Maahaus merian (1649), Giovanni Giacomo de Rossi (1683), Nicholas Visscher (1700), Theodorus Danckerts (1710), vagy Constantin Johann Walter (1756). Az I. katonai felmérés (1782) és a címlapon lévő négy magyar vármegye térképe (1813).
7. Az atlaszok besorolását a kartográfiai értelmező szótár alapján végeztük el. Földi Ervin (szerk., ford.) (1974): Kartográfiai értelmező szótár, Földtani Intézet, Budapest (továbbiakban: KÉSZ).
8. Az ország részét vagy politikai határoktól független természeti, gazdasági földrajzi tájegységet analitikus szaktérképek és/vagy szintetikus szaktérképek enciklopédikus sorozatában ábrázolja. KÉSZ 824. 22.
9. Szakatlász, amely tematikus térképek felhasználásával az egész Föld vagy egyes területei gazdaságát (annak állapotát, esetenként folyamatait) ábrázolja KÉSZ 824.17.
10. Szakatlász, amely elsősorban történelmi térképeket tartalmaz. Az általános szóhasználatban gyakran alkalmazzák a korabeli/régi atlaszra (is), amely a múltban előállított atlasz megjelölése. KÉSZ 824.20.
11. Amely térképeken kívül sokrétű földrajzi szöveget, képeket, diagramokat, statisztikai adatokat stb. tartalmaz. KÉSZ 824.10.
12. Amelynek térképeit iskolai használatra készítették. KÉSZ 824.12.
13. Amely a földrajzi atlasszal szemben válogatott tárgyakat és jelenségeket ábrázol. Meg kell különböztetni azokat a szakatlaszokat, amelyek egy speciális szakterületet ábrázolnak, pl. az éghajlati atlasz, és a komplex szakatlaszokat/komplex tematikus atlaszokat, vagyis azokat, amelyek egy szakterületet tárgyai és/vagy jelenségei alapján analitikus és/vagy szintetikus szaktérképek enciklopédikus sorozatában mutatják be. KÉSZ 824.17.
14. Atlasz, amely térképeket és képeket tartalmaz Nem azonos a képalbummal, amely földi és légi fényképek könyvszerű összeállítása. Itt (és más vonatkozásban) gyakran alkalmazzák az atlasz szót gyűjtemény értelemben, térképi vonatkozás nélkül. KÉSZ 824.11.
15. Atlasz különösen gazdag, tudományosan feldolgozott térképtartalommal, a legtöbbször nagy terjedelemben és viszonylag nagy (lineáris) méretarányban. KÉSZ 824.8.
16. Exonima: egy nyelvben használt földrajzi név egy olyan földrajzi alakulatra, mely kívül esik azon a területen, ahol a nyelv hivatalos.
17. Amelyet egy világnyelven adnak ki, és amelynek névírása minden egyes ország hivatalos írásmódját követi. Van olyan térkép, ahol nemzeti névhasználat is történik. KÉSZ 824.28.
18. Korabeli/régi atlasz, amely a maga korában alapvető jelentőségű és kimagasló alkotás volt. (A némettel ellentétben) néhány más nyelv szóhasználatában ezt a kifejezést ebben az értelemben nem ismerik, és a klasszikus ókor atlaszát értik rajta. KÉSZ 824.27.
19. Bővebben lásd Svatek (2010). Svatek ezt a módszert a jelmódszer közé sorolja. Sten de Geer (1886–1932) svéd geográfus. A folyók és tavak morfológiája mellett, különböző térképészeti ábrázolásokkal is foglalkozott. Az 1919-ben megjelent Svéd népességi atlaszban, innovatív módszerrel ábrázolta a népességet. Egy-egy ponttal a házak pontos helyét mutatta meg, míg a kisebb lakott központokat gömbbel ábrázolta. Ebben áll az újítás módszere.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csüllög G. (2008): Az európai áramlási terek hatása a Kárpát-medence területi tagolódásának történeti folyamatára. In: Reményi P.–Szebenyi A. (szerk.) A nagy terek politikai földrajza. Pécs. 334–341. old.
- Csüllög G. (2010): A Kárpát-medencei államter problémái Trianon után. Közép-Európai Közlemények III. évfolyam 2010/4. szám (No. 11.) 56–61. old.
- Csüllög G. (2012a): Áramlási terek és államhatárok Közép-Európában – Magyarország történeti térhelyzetének áttekintése. Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 2012/1. szám (No. 16.) 7–14. old.
- Csüllög G. (2012b): A Közép-Európai Duna-Völgy történeti földrajzi jellemzői. Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 2012/3–4. szám (No. 18–19.) 137–146. old.
- Földi Ervin szerk., ford. (1974): Kartográfiai értelmező szótár, Földtani Intézet. Budapest.
- Gulyás László (2005): A versailles-i békerendszer hatása a Kárpát-medence régióira. In: Glück Róbert, Gyimesi Gergely (szerk.): Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs. 17–25. old.
- Gulyás László (2009): Az első világháború és a Trianon következményei a magyar gazdaságra Gulyás László szerk. (2009): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyitervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 101–112. old.
- Suba J. (1997): A magyar–oszlák határ kitűzése és határokmányai. In: „Magyarok maradtunk” 1921–1996. Konferencia a Soproni népszavazásról. A Soproni Szemle kiadványai. Új sorozat 20. (szerk.: Turbulý Éva) Sopron. 71–82. old.
- Suba J. (2009): Magyarország hátárainak kijelölése az 1947. évi Párizsi békeszerződés alapján. Rendvédelem-történeti füzetek. VI. évf. 7. szám. 96–106. old.
- Svatek, P. (2009): „Der Burgenlandatlas“: Ein interdisziplinäres Atlasprojekt zwischen Erster Republik und NS-Zeit. Interdisziplinarität – Methodik – politischer Konnex. In: Burgenländische Heimatblätter, 71/2 120–133. old.
- Svatek, P.–Bodo, F. (2010): Atlaskartographie in den 1930er und Frühen 1940er Jahren. In: Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft, 152. Jg. (Jahresband), Wien. 323–338. old.
- Svatek, P.–Hassinger, H. (2009): Wiens deutsche Sendung im Donauraum (1942). In: Wiener Zeitschrift 9. Jg. 2009 Heft 2, 163–170. old.

Atlaszok

- Bodo, Fritz– Dr. Hassinger, Hugo: Burgenland Atlas. Österreichischer Verlag, Wien, 1941.
- Dr. Tiefenbach, Josef (főszerk.): Historischer Atlas Burgenland. Wograndl-Druck GmbH, Mattersburg 2011.